

Aşk Olsun Seyyahlar Sultanı Evliya Çelebi

Nusret Çam

Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, 544 Sayfa, ISBN: 978-605-342-363-8

Ömer KARABAYIR*

Tarihimizin en ilginç simalarından Evliya Çelebi hakkında iki farklı görüş söz konusudur. O, kimilerine göre gezilerinin ve yazdıklarının birçoğu kurgudan ibaret olan; kimilerine göre ise dünyanın gördüğü en ehemmiyetli seyyah hüviyetindedir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden İslâm Sanatları Tarihçisi Prof. Dr. Nusret Çam, Evliya Çelebi'nin haksız ithamlarla yargılanmasına ve unutulup gitmesine gönlü elvermeyenlerden biri olarak ulvî bir sorumluluk üstlenmiştir. Evliya'yı "Seyyahlar Sultanı" olarak tanımlamış, onun kıymetini kanıtlamak için uzun

* Bilgisayar Programcılığı / İstatistik Lisans Mezunu, İÜ AUZEF Tarih Lisans Öğrencisi, omerkarabayir@windowslive.com

yıllar boyunca uğraş verdiği *Aşk Olsun Seyyahlar Sultanı Evliya Çelebi* adlı eserini meydana getirmiştir.

Evliya Çelebi, 1611 yılında İstanbul'da dünyaya gelir. Ölüm târihi konusunda ihtilâf bulunsa da eserin müellifi Nusret Çam, seyahatnâmeden hareketle vardığı sonucu 1694 yılı olarak ortaya koyar. (s.13) Seyahatin kendisinde bir tutku olmasıyla ilk gezisine 1630 yılında başlayarak 51 yıllık serüvene adım atmış olur. Bilindiği gibi bu süre zarfında 10 ciltlik meşhur eserini, seyahatnâmesini kaleme alır. Nusret Çam, yine kendi çalışmaları sayesinde Evliya Çelebi'nin 51 yıllık süre zarfında yaptığı gezilerin Dünya ile Ay arasındaki mesafeye tekabül ettiğini vurgular.

Evliya Çelebi'nin seyahatnâmesi, birçok yönden diğer gezi kitaplarından farklılık gösterir. İstanbul'da başlayıp Mısır'da sonlanan târihî macerası dünya genelinde ün kazanmıştır. Seyahatnâmelerin meydana getiriliş amacına uygun olarak, o, gezdiği binlerce şehir, köy ve kasabada bölgelerin mimarîsi, insanları, kültürü, sanatı, tarihi, dili ve benzeri konular hakkında ayrıntılı bilgiler verir.

Akçağ Yayınları'ndan çıkan *Aşk Olsun Seyyahlar Sultanı Evliya Çelebi*, üç ana bölümden oluşur. *Yapı Kredi Yayınları*'nın transkripsiyonlu çalışmasından faydalanılarak hazırlanan eserin birinci bölümü Evliya Çelebi'nin hayâtı, kişiliği ve seyahatine dâir genel bilgiler içerir ve önemli konuların kategorize edilerek okura sunulduğu bölümdür. Esere göre Evliya, sarayda kuyumcubaşı olan babasının konumu gereği aslında rahat bir yaşam sürme olanağına sahiptir. Medrese eğitiminin yanında babasından da özel olarak hat ve tezhip eğitimi alır, mûsikîde ilerler, hatta sarayda Sultan IV. Murad'ın hizmetinde bulunur. Ancak o, kendisine sefayı değil meşakkati seçer. O dönemde önemli sayılabilecek tüm nimetleri bir anlamda elinin tersiyle iterek öteki coğrafyalara ve kültürlerle merak salar. Dolayısıyla onun zengin bir yaşam sürmek yerine mütevazı bir hayâtı seçtiğini belirtmek gerekir.

Ayrıca Evliya'da güçlü bir karakter ve şahsiyet özelliği olduğu görülür. Seyahatleri sırasında karşılaştığı güçlükler onu yıldırma bir yana, daha da şevklendirir. Nusret Çam, eserinde, onun açık sözlü, nâzik, vefakâr, maceracı, meraklı, yardımsever gibi özelliklerinden bahseder ve bunu yaparken seyahatnâmeden alıntılar yapmaya özen gösterir. Evliya'nın karakter ve donanım analizini yapması açısından yazarın şu sözleri çok yerindedir: “... Böyle zor bir işi başarabilmek için o kimsenin seyahati, hayatının gayesi ve merkezi haline getiren ruh halinin yanında, sağlıklı olması da icap eder. İkinci olarak, bu ruhsal ve fiziksel enerjinin yanında, karşılaştığı güçlükleri ve tehlikeleri aşacak, kıvrak bir zekâyâ ve sağlam bir şahsiyete malik olması beklenir.” (s54). Yazar, bu sözlerine ek olarak bir seyyahta bilgi, kültür ve akıcı üslûbun da olmazsa olmaz olduğunu belirterek Evliya'nın kıymetine işaret eder. Kur'an'a, dil bilgisine ve birkaç yabancı dile hâkim olmasının yanında; hattat, mimar, mûsikîşinas, ressam ve sanatçı kimliği Evliya'nın diğer özelliklerinden yalnızca birkaçıdır.

Birbirinden farklı coğrafyalarda hem fizikî hem maddî açıdan ayakta kalabilmek elbette kolay değildir. Fizikî güçlüğü; cesareti, kıvrak zekâsı ve hitap kabiliyetiyle aşan Evliya, babasının hem zengin hem nüfuzlu biri olması sayesinde maddî anlamda da pek sıkıntı yaşamaz. Ancak gezilerinde yolunu açan dikkate değer bir etken daha vardır: Genellikle gittiği yerlerin hükümdarları veya yöneticileri her

anlamda kendisine destek olmaya, işlerini kolaylaştırmaya çalışır. Elbette bu durumun da ailesinin nüfuzuna ve kendisinin hitap gücüne dayandığı düşünülebilir. Evliya, seyahatlerinde zaman zaman zor anlar da yaşar. Birçok harbe katılan bu büyük insan bazen tehlikeli maceralar yaşar, yaralar alır, hatta sağlığını kaybetme noktasına gelir.

Evliya'nın; donanımı, bilgisi ve azminin yanında, çok çeşitli konulara değinerek bir seyahatnâmeden daha fazlasını ifa ettiği söylenebilir. Örneğin; köpekler hakkında dile getirdiği bir söz, onun hayvansever biri olduğunu gösterir. Bazen bir sosyolog kimliğine bürünen Evliya'nın, katıldığı savaşlarda stratejist kimliğini görmek de mümkündür. Eyyamcılık yapmak yerine, yeri geldiğinde Türk ve Müslüman dünyasına eleştirilerini çekinmeden sıralaması açık sözlülüğüne ve saygın şahsiyetine en iyi örnektir. Mezkûr seyahatnâmenin dünyada tek olmasının en önemleri nedenleri arasında, Osmanlı coğrafyasının da dâhil olduğu birçok coğrafyaya çok geniş açıdan bakarak bir târih portresi sunması sayılabilir. Tüm bu genişliğe ve çeşitliliğe rağmen, Nusret Çam'ın tespitlerine göre Evliya'nın aslında gördüğü her yeri kaleme almadığını da belirtmek gerekir. Meselâ yazar, onun, Köstendil'de İnceli Ahmet Beg Zoğu Câmiinin duvarında kendi el yazısıyla bir notu olduğunu, ancak seyahatnâmede bu câminin adından dahi söz edilmediğini dipnot olarak kaydetmiştir. (s.159, d.41)

Eserin ikinci ve üçüncü bölümlerinde seyahatnâmeden alıntılar notlar hâlinde sunulmuştur. Her notun sonunda, eserin *Yapı Kredi Yayınları*'ndan çıkan transkripsiyonlu metni baz alınarak cilt ve sayfa numaraları verilmiştir. İkinci bölümde seyahatnâmenin yazılış amacı, önemi, içeriği, metodu, güvenilirliği ve anlatım tekniği gibi konulara değinilmiştir. Burada güvenilirlik ve anlatım tekniği hususlarına ayrıca eğilmek gerektiğine inanıyorum. Zira Evliya'nın çeşitli çevrelerce yalancı, hayâlcî gibi addedilmesi onun yeterince tanınmamasına ya da araştırmaya değer görülmemesine neden olmaktadır.

Yazar Nusret Çam, kitabında, anlatım tekniklerine yer vererek birçok soru işaretini ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Edebî sanatlardan mübalâğanın, kurmacanın, lâtifenin ve benzetmenin seyahatnâmede gerçekten önemli bir yer işgâl ettiği düşünülürse, Evliya'nın yanlış anlaşılma veya anlaşılama nedenleri bir nebze açıklığa kavuşmuş olur. Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın bu konudaki görüşleri dikkate alınması gereken cinstendir: "... Evliya Çelebi bir şey yazdığı zaman gırgır da yapıyor ve bunu söylüyor, üslûp bu. Onu anlamayanlar biraz anlayışı kıt adamlardır. 'Amma da uyduruyor', diyorlar. Evliya, âdete bir karikatür çiziyor yazdıklarında."¹ Prof. Dr. Abdülkadir Özcan'ın Evliya hakkında görüşleri de buna paralellik gösterir: "... Evliya Çelebi için palavracı derler. Bence değildir. Çok abartır ama asla yalan söylemez. Üslûbu öyledir."² Dikkat edilirse, iki değerli profesörümüz de Evliya'da üslûp ve güvenilirlik hususuna değinmişlerdir.

Kitabın 223-227. sayfalarında sıralanan, Evliya'nın faydalandığı kaynaklar listesi de güvenilirlik babında okura fikir verebilir. Öte yandan, İlber Ortaylı'nın, "anlayışı kıt" tâbirine benzer olarak, "Problemlî konular" başlığı kitabın ana damarlarından biri olarak görülmelidir. Nusret Çam, Evliya'yı

¹ Cansu Canan Özgen, *Türklerin Serüveni*, s.76, Kronik Kitap, 4.Baskı, İstanbul, Kasım 2017

² a.g.e., s.181

anlayamama sorununda yazardan, yazım ve okuma hatalarından kaynaklanan sebeplerin yanında, araştırmacıların ve okuyucuların anlayışından kaynaklanan sebepler olduğuna da dikkat çeker ve önemli bir sorunu açıklığa kavuşturmuş olur.

Kitabın “İlginç Bilgiler” adını taşıyan nc bölümünde ise, adından da anlaşılacağı gibi seyahatnâmede ilginç görülen notlar derlenmiştir. Yazar bu bölümde, birbirinden bağımsız onlarca konuda bilgiler sunarak, esasen, Evliya’yı daha iyi tanımaya olanak sağlar. Trih, din, mill, tabi ve tıbb konular nc bölümün genel çerçevesini oluşturmakta; eğlence, spor, bilim ve teknoloji gibi bahislerde de bilgiler sunulmaktadır. Evliya elebi’nin toplumsal, asker, ilm ve siyas onlarca farklı konuda kelm etmesi, Nusret am’ın şu sözlerindeki haklılığını ispat açısından mühimdir: “... *Elbette tarih boyunca pek çok gezgin bıraktığı yazılı eserlerle tarihteki yerlerini almıştır. Ama bugün daha iyi anlaşılmıştır ki dünya tarihinde hiçbir seyyah Evliya elebi kadar çok yer gezmemiş, onun kadar çok yönlü olamamış, değişik bilgi toplayamamış, bunları böyle bir hacimde, böyle bir orijinal üslupla bizlere ulaştıramamıştır.*” (s.9)

Evliya’nın etkileşimde bulunduğu farklı coğrafyaların kültürleri, olayları ve yaşam biçimleri hakkında bilgiler vermesi, çizmeye çalıştığı târih portresinde ne kadar başarılı olduğunu gösterir. Eserin nc bölümünde konuların kategorize edilmiş olması, sadece belli konularda bilgi edinmek isteyen okurlar için de erişim kolaylığı sağlayacaktır.

Nusret am’ın uzun bir çalışma döneminin ardından meydana getirdiği eser, Evliya elebi’nin doğru tanınması açısından önem arz eder. Yazar, Evliya’ya objektif gözle bakarak; onun hakkında süregelen yanlış algının önüne geçilmesi ve düzeltilmesi yolunda çaba sarf ederek önemli bir çalışmaya imza atmıştır. Salt seyahatnmeye bağlı kalmamış, Evliya’nın yazdıklarını yorumlayarak onun karakterini ve güvenilirliğini analiz etmiştir. Çalışma sürecinde farklı kaynaklara başvurmuş ve yazılanları teyit etmeyi ihml etmemiştir.

Eserin dili gayet anlaşılır olmakla beraber, seyahatnâmeden iktibas edilen kısımlar için eski sözcüklerle arası iyi olmayanların, yanlarında bir sözlük bulundurmaları gerekebilir. *Aşk Olsun Seyyahlar Sultanı Evliya Çelebi*, Prof. Dr. Nusret am’ın Evliya elebi hakkında çıkaracağı ikinci kitabına kendi ifadesiyle “nc” konumunda olsa da, farklı çalışmalar için başlı başına önemli bir kaynak niteliğindedir. Olduğca hacimli olan eser, okurun, kendisini Evliya elebi’nin maceralı ve eğlenceli dünyasına bıraktığında, su gibi akıp gidecek; onu daha iyi tanımının hazzını yaşatacaktır.